

Molla, nr. 1187). Ayrıca Kızlar Ağası Tekkesi'nde şeyh olan Abdurrahman Efendi'nin meclisinde hazır bulunduğu sıralarda onun yorumladığı rüyaları *Kavâmilü't-ta'bir* adıyla topladığını da belirtir.

BİBLİYOGRAFYA :

Şem'dânîzâde, *Mürî't-tevârih* (Aktepe), I, 171; II/B, s. 27; Ayvansarayî, *Hadikatü'l-cevâmî'*, I, 281-282; Cevdet, *Târih*, I, 6; *Sicill-i Osmânî*, III, 86; *Osmanlı Müellifleri*, III, 76; Babinger (Üçok), s. 333-334; Mehmet Nermi Haskan, *Eyüp Sultan Tarihi*, İstanbul 2008, II, 419-420; Mücteba İlgürel, "Şem'dânîzâde Fındıklılı Süleyman Efendi Tarihi: Mürî't-tevârih", *TD*, sy. 33 (1980-81), s. 449-450; "Süleyman Efendi, Şem'dânî-zâde", *TA*, XXX, 92; "Süleyman Efendi (Şem'dânîzâde)", *TDEA*, VIII, 64-65.

DİA

ŞEM'Î

(شمعی)

(ö. 1011/1602-1603 [?])

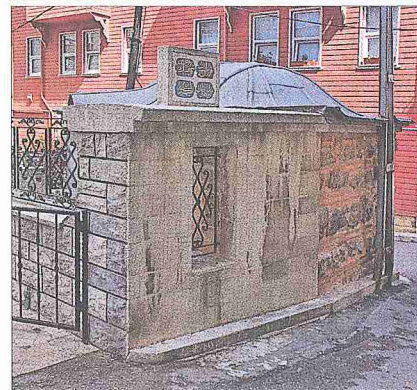
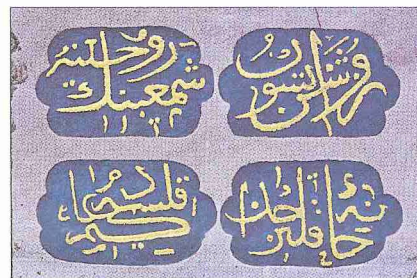
Osmanlı âlimi
ve *Meşnevî şârihi*.

XVI. yüzyılın ikinci yarısında Farsça'dan yaptığı tercüme ve şerhlerle tanınmıştır. Kaynaklarda adı ve lakabıyla ilgili farklı bilgiler yer alır. Kendisi eserlerinin çoğunda "Şem'î" mahlasını zikretmekle yetinmiştir. Bununla birlikte *Tuhfetü'l-âşikin*'de Şem'ullah, *Mesnevî Şerhi*'nde Muhammed b. Mustafa eş-Şehîr Şem'î Halife isimleri kayıtlıdır. Bağdatlı İsmâil Paşa adını Mustafa b. Mehmed diye zikreder (*Hediyetü'l-ârifin*, II, 438). Yeni bazı araştırmalarda da ismi Mustafa olarak anılır (Ünver, bk. bibl.; *Eİ²* [İng.], IX, 414; *TDEA*, IV, 107). Şem'î hakkındaki bilgiler, Esrar Dede'nin *Tezkire-i Şuârâ-yı Mevleviyye*'sinden itibaren Prizrenli şair Şem'î'ninkiyile (ö. 936/1529-30) karıştırılmıştır. Atâî'nin kaydettiğine göre Şem'î Efendi, "ulûm-i âliye ve mukaddemât-ı ulûm"da uzman olup yüksek mevkilere gelme imkânına sahipken tasavvufta karar kılmış ve dünyadan el etek çekerek hayatını ders vermekle geçirmiştir. III. Murad ve III. Mehmed'in yanında Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa, Sadrazam Cerrah Mehmed Paşa, Vezir Hasan Paşa, Kapağası Gazanfer Ağa gibi devlet adamlarıyla iyi ilişkiler kurmuş, *Şevâkıbü'l-Menâkıb* mütercimi Mesnevîhan Mahmud Dede ile yakın dost olmuştur. Şem'î'nin İstanbul dışında görev yapmadığı bilinmemekle beraber kendisi Diyarbakır, Halep, Şam, Mısır ve Kudüs'ü gördüğünü, ayrıca hacca gittiğini ifade etmektedir. Kâtib Çelebi, Şem'î Efendi'nin Sahn-ı Semân medreselerinden müteakât

olduğunu belirtmektedir (*Kesfü'z-zunûn*, II, 1864).

Şem'î'nin vefat tarihiyle ilgili olarak kaynaklarda farklı bilgiler yer almaktadır. Atâî 1000 (1592), Kâtib Çelebi 1005 (1596-97) yılını vermekte, bu tarihler daha sonraki kaynaklarda tekrar edilmektedir. Ancak *Şerh-i Subhatü'l-ibrâr*'ını 1009 (1600) yılında bitiren Şem'î, son eseri kabul edilen ve 1011'de (1602-1603) tamamlanan *Şerh-i Mahzenü'l-esrâr*'ında kendisi için hüsn-i hâtime dilediğine göre vefatı bu tarihten sonra olmalıdır. *Tevârih-i Mevleviyye*'de Şem'î Efendi'nin ölüm tarihini 1011 (1602-1603) olarak kaydeden Sahih Ahmed Dede, Üsküdar'da Ayazma'nın üst yanında Rûmî Mehmed Paşa Camii'nden İmrâhor'a giden sokakta bir evin aşığınsında defnedildiğini ve yol cephesine konulan pencere ile mezarının evden ayrıldığını belirtir. Günümüzde Üsküdar'da bu bilgilere uygun bir türbe mevcut olup Şair Şem'î Şem'ullah Efendi Türbesi diye anılmaktadır. Seyrî sülûkü hakkında fazla bilgi vermemekle birlikte Mevlevî olduğunu belirten Şem'î *Meşnevî* okutarak geçimini sağlamış, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve müntesiplerine düşmanlık yapan zümrelerin varlığından duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir. Bununla birlikte ehil olmayan

Üsküdar'da Şem'î'ye ait olduğu kabul edilen mezar ve kitabesi

bazı kimselerin yalnız semâ ve raks ile meşgul olarak namazı ve diğer ibadetleri terk ettiklerini söylemiş, bu zümreye semânın yasaklanması gereğine dikkat çekmiştir. Bundan hareketle Şem'î'nin tasavvuf neşvesinin şeriat-tarikat ve zâhir-bâtın dengeleri çerçevesinde şekillendiğini söylemek mümkündür.

Eserleri. 1. Şerh-i Gülîstân. Sa'dî-i Şîrâzî'nin eserine 976 (1568) yılında yazdığı Türkçe tercüme ve şerh olup Şem'î'nin ilk eseridir. Türkiye'de ve Türkiye dışındaki kütüphanelerde 105 nüshası tesbit edilen eser Südfî Bosnevî'nin *Gülîstan Şerhi* ile birlikte basılmıştır (İstanbul 1293). Eser üzerine Seyhan Dündar tarafından yüksek lisans tezi hazırlanmıştır (1998, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü). **2. Şerh-i Dîvân-ı Hâfız.** Otuz iki nüshası bilinmektedir (meselâ bk. Süleymaniye Ktp., Nâfiz Paşa, nr. 966, Kadızâde Mehmed Efendi, nr. 403; Âtîf Efendi Ktp., TY, nr. 2143). **3. Şerh-i Dîvân-ı Şâhî.** Emir Şâhî-i Sebzevâr diye tanınan Akmelik b. Cemâleddin Fîrûzkühî'nin 1000 beyitten oluşan Farsça divanına yazılan şerh olup dört nüshası tesbit edilmiştir (Süleymaniye Ktp., Lala İsmâil Paşa, nr. 527; İzmir Millî Ktp., TY, nr. 1497; Yapı ve Kredi Bankası Sermet Çifter Araştırma Ktp., nr. Y 59). **4. Şerh-i Bahâristân.** Abdurrahman-ı Câmî'nin eseri üzerine yazılan bir şerhtir. Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa adına kaleme alınan eserin çeşitli kütüphanelerde nüshaları vardır (Süleymaniye Ktp., Servili, nr. 232, Lala İsmâil Paşa, nr. 522; Ankara TDK Ktp., TY, nr. A 78). *Şerh-i Bahâristân* üzerine Davut Akat yüksek lisans çalışması yapmıştır (1999, UÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü). **5. Şerh-i Pend-i Attâr (Saâdetnâme).** Ferîdüddin Attâr'a nisbet edilen *Pendnâme* hakkında yazılan bu şerh III. Murad'ın müşâhiblerinden Zeyrek Ağa'ya ithaf edilmiştir. Mevcut *Pendnâme* şerhleri arasında en fazla nüshaya sahip şerh olması Osmanlı toplumunda çok yaygın olduğuna işaret etmektedir (Süleymaniye Ktp., Serez, nr. 1595; Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, nr. 108). Eser üzerine Şükrü Akkoyun (1999, UÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü) ve Elif Keyik (2001, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü) yüksek lisans tezi hazırlamıştır. **6. Tuhfetü'l-âşikin.** Şem'î'nin tercüme ve şerhlerinden başka bilinen tek Türkçe telif eseri olup 986 (1578) yılında tamamlanarak III. Murad'a ithaf edilmiştir. Şem'î bu mensur eserini, tasavvufun ana kurallarını sûfîlerin sözlerinden derlemek sûretıyla otuz bab halinde tertip etmiştir (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa,

Şem'î'nin *Şerh-i Pend-i Attâr (Saadetnâme)* adlı eserinin telif sebebiyle ilgili mukaddime kısmından (Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, Manzum, nr. 108)

nr. 1135; Hacı Mahmud Efendi, nr. 3993).
7. Şerh-i Bostân. Sa'dî-i Şîrâzî'nin meşhur mesnevisi için yazılan şerhin birçok yazma nüshası bulunmaktadır (Süleymaniye Ktp., Tâhir Ağa, nr. 509; İsmihan Sultan, nr. 318; Hacı Selim Ağa Ktp., Kemankeş Emîr Hoca, nr. 467).
8. Şerh-i Mesnevî. Meşnevî'ye yazılan Türkçe ilk tam şerhtir. III. Murad'ın emriyle 995'te (1587) yazımına başlanan altı ciltlik şerhin ilk beş cildi 1001 (1593) yılına kadar tamamlanarak III. Murad'a sunulmuş, son cilt onun vefatından sonra tamamlanıp 1005'te (1596-97) III. Mehmed'e takdim edilmiştir. Müellif hattı nüshası dağınık şekilde farklı kütüphanelerde bulunan şerhin pek çok nüshası günümüze ulaşmıştır (Süleymaniye Ktp., İsmihan Sultan, nr. 271-275, II-VI, Dârülmenevî, nr. 204, I-VI, Nâfiz Paşa, nr. 570-575, I-VI; TSMK, Revan Köşkü, nr. 441-450, I-VI ve muhtelif ciltler, İÜ Ktp., TY, nr. 2093-2097, I-V; Mevlânâ Müzesi Ktp., TY, nr. 2068-2073, I-VI). Eser üzerine Şeyda Öztürk doktora tezi hazırlamıştır (bk. bibl.).
9. Şerh-i Mantuku't-tayr. Ferîdüddin Attâr'ın mesnevisine yazılan bu şerh Yeniçeri Ağası Tırnakçı Hasan Ağa'ya ithaf edilmiştir (Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 1716; Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, nr. 1185).
10. Şerh-i Tuhfetü'l-ahrâr. Abdurrahman-ı Câmî'nin eseri üzerine kaleme alınmış olup Sarây-ı Hümâyün akağalarından Hadım Hasan Paşa'ya sunulmuştur (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2789; Hacı Mahmud Efendi, nr. 5171).
11. Şerh-i Subhatü'l-ibrâr. Abdurrahman-ı Câmî'nin mesnevisi üzerine 1009 (1600) yılında kaleme alınan bu şerh Bâbüssaâde Ağası Gazanfer Ağa'ya ithaf edilmiştir. Şem'î eserin bazı yerlerinde kendisi ve ya-

şadığı dönemin çeşitli meseleleri hakkında bilgi vermektedir (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 3960; Esad Efendi, nr. 2789).
Şubhatü'l-ibrâr ve bu şerhi üzerine Hicabi Kırlangıç yüksek lisans tezi hazırlamıştır (1989, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü).
12. Şerh-i Mahzenü'l-esrâr. Nizâmî-i Gencevî'ye ait eserin şerhi olup 1011 (1602-1603) yılında Gazanfer Ağa'ya ithaf edilmiştir. Eserde tasavvuf başta olmak üzere devrin pek çok meselesi hakkında Şem'î Efendi'nin tesbitleri yer almaktadır (Süleymaniye Ktp., Hafid Efendi, nr. 311; Reşid Efendi, nr. 821).
13. Şerh-i Kasîde-i Emâlî. Ali b. Osman el-Üşî'nin Mâtürîdiyye akaidine dair kaleme aldığı risâle için yazılan şerh olup dokuz nüshası tesbit edilmiştir (meselâ bk. Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 5427; Tâhir Ağa-Tekke, nr. 368).
14. Tercüme-i Kasîde-i Nûniyye. Hızır

Bey'in *Cevâhirü'l-'akâ'id* olarak da bilinen akaid risâlesinin tercümesidir (Süleymaniye Ktp., Tâhir Ağa-Tekke, nr. 368; Hacı Selim Ağa Ktp., Hüdâyî Efendi, nr. 886).
15. Tercüme-i Şürütü's-salât. Molla Fenârî'ye nisbet edilen, namaz, abdest ve guslün rükünlerinin manzum olarak özetlendiği Arapça risâlenin tercümesidir (Süleymaniye Ktp., Kasıdecizâde Süleyman Sırrı, nr. 698, Nuri Arlasez, nr. 54; Köprülü Ktp., TY, nr. 76/7).

BİBLİYOGRAFYA :

Şem'î, *Şerh-i Gülîstân*, İÜ Ktp., TY, nr. 3060, vr. 1^b; a.m.f., *Şerh-i Mesnevî*, Süleymaniye Ktp., Molla Ârif – Molla Murad, nr. 38, VI, vr. 285^b-286^a; a.m.f., *Şerh-i Subhatü'l-ibrâr*, Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 3960, vr. 97^b, 292^a; Sehî, *Tezkire: Heşt Bihîşt* (haz. Mustafa İsen), İstanbul 1980, s. 189; Latîfî, *Tezkire* (haz. Mustafa İsen), Ankara 1990, s. 333; *Kühnü'l-ahbâr'ın Tezkire Kısmı* (haz. Mustafa İsen), Ankara 1994, s. 235; Kınalızâde, *Tezkire*, I, 523; Dervîş Mahmud, *Tercüme-i Sevâkıbü'l-menâkıb*, Süleymaniye Ktp., Âşir Efendi, nr. 151, vr. 3^b; Atâî, *Zeyli Şekâik*, I, 332; Kâtib Çelebi, *Fezleke*, I, 7; *Keşfü'z-zunûn*, I, 244, 255, 361, 783, 794; II, 975, 1504, 1587, 1638, 1864; Esrar Dede, *Tezkire-i Şuar-ı Mevleviyye* (çev. İlhan Genç), Ankara 2000, I, 298; Sahîh Ahmed Dede, *Mevlevîlerin Tarihi: Mecmûâtü't-tevârihi'l-Mevleviyye* (haz. Cem Zorlu), İstanbul 2003, s. 272-282; J. von Hammer, *Osmanlı Tarihi* (trc. Mehmed Atâ, s. nşr. Abdülkadir Karahan), İstanbul 1990, II, 203; *Siçill-i Osmani* (haz. Ali Aktan – Abdülkadir Yuvalı), İstanbul 1996, III, 190; *Osmanlı Müellifleri*, II, 258; *Hediyetü'l-'ârifîn*, II, 438; Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul 1953, s. 142-143; Şeyda Öztürk, *Şem'î'nin İlk Türkçe Tam Mesnevî Şerhi* (doktora tezi, 2007), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; İsmail Ünver, "Şem'î Şem'ullah", *TDL*, XLIX/397 (1985), s. 38-43; a.m.f., "Şem'î, Mustafa", *TA*, XXX, 249-250; J. T. P. de Bruijn, "Şem'î", *El²* (İng.), IX, 414-415; Atilla Özkırmlı, "Şem'î", *TDEA*, IV, 1071.

ŞEYDA ÖZTÜRK

Şem'î'nin *Şerh-i Mesnevî* adlı eserinin ilk iki sayfası (Konya Mevlânâ Müzesi Ktp., nr. 2068)

